DAILY ASSAM

মূল্যবোধ-শিক্ষা

ড° দুলুমণি গোস্বামী

পাঠটো নিৰ্বাচন কৰাৰ উদ্দেশ্য ঃ

ভাৰতৰ শিক্ষা ব্যৱস্থাত মূল্যবোধৰ ওপৰত সদায় গুৰুত্ব দি অহা হৈছে। ভাৰতবৰ্ষৰ প্ৰাচীন শিক্ষা ব্যৱস্থা আছিল মূল্যবোধ আধাৰিত। এখন সুস্থ, সজ আৰু মানৱীয়বোধসম্পন্ন সমাজৰ বাবে মূল্যবোধৰ সৃষ্টি আৰু বিকাশৰ গুৰুত্ব অপৰিসীম। ভাৰতবৰ্ষৰ নানা জাতি-জনগোষ্ঠী, বিভিন্ন আৰ্থ-সামাজিক আৰু সাংস্কৃতিক পৰিৱেশৰ পৰা অহা শিক্ষাৰ্থীয়ে উমৈহতীয়া মূল্যবোধৰ দ্বাৰা উদ্বুদ্ধ হোৱাটো প্ৰয়োজনীয়। আনহাতে, সাম্প্ৰতিক কালত মূল্যবোধৰ অৱক্ষয় বা খেলি-মেলিও সততে লক্ষ্য কৰা গৈছে। সেয়েহে মূল্যবোধৰ জ্ঞান ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক দিয়াৰ বাবে সৰ্বভাৰতীয় ভিত্তিত এনে ধৰণৰ পাঠ পাঠ্যসূচীত অন্তৰ্ভুক্ত হৈছে। এই পাঠটোত মূল্যবোধৰ বিভিন্ন দিশ সম্পৰ্কে আলোচনা কৰা হৈছে। কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ নিৰ্দিষ্ট নিৰ্দেশনা অনুসৰি এই পাঠ যুগুত কৰা হৈছে।

লেখক পৰিচিতি ঃ

১৯৬৭ চনত শিৱসাগৰ নগৰত জন্মগ্ৰহণ কৰা ড° দুলুমণি গোস্বামীয়ে বৰ্তমান গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ শিক্ষাবিভাগত অধ্যাপনা কৰি আছে। ইয়াৰ আগতে তেওঁ উত্তৰ কামৰূপ মহাবিদ্যালয়, বৰমা মহাবিদ্যালয় আৰু নগাঁও মহাবিদ্যালয়তো অধ্যাপনা কৰিছিল। ড° গোস্বামীৰ ৪৫ খনতকৈও অধিক গৱেষণা পত্ৰ ইতিমধ্যে ৰাষ্ট্ৰীয় আৰু আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় পৰ্য্যায়ৰ গ্ৰন্থ আৰু পত্ৰিকাত

প্ৰকাশিত হৈছে। ইয়াৰোপৰি তেওঁৰ বহুসংখ্যক তথ্যসমৃদ্ধ প্ৰবন্ধ বিভিন্ন আলোচনী, বাতৰি কাকত আদিত প্ৰকাশিত হৈছে। শিক্ষামূলক চিন্তা আৰু গৱেষণাৰ লগত সক্ৰিয়ভাৱে জড়িত ড°গোস্বামীৰ দ্বাৰা ৰচিত আৰু সম্পাদিত গ্ৰন্থৰ সংখ্যা ৩ খন।

মূল পাঠ ঃ

মূল্যবোধ-শিক্ষা ধাৰণাটো ভাৰতবৰ্ষৰ শিক্ষা ব্যৱস্থাত একেবাৰে নতুন বুলি ক'ব নোৱাৰি। ভাৰতবৰ্ষৰ প্ৰাচীন শিক্ষা ব্যৱস্থা আছিল মূল্যবোধ আধাৰিত। শিক্ষাৰ আন এক উদ্দেশ্য হৈছে মূল্যবোধ সৃষ্টি কৰা। সমাজত মানুহে মৰ্যাদাসম্পন্নভাৱে জীয়াই থাকিবলৈ হ'লে মূল্যবোধৰ সৃষ্টি আৰু বিকাশ অতি প্ৰয়োজনীয়। মূল্যবোধ অবিহনে প্ৰকৃততে মানুহ আৰু অন্য জীৱ-জন্তুৰ মাজত বিশেষ প্ৰভেদ নাথাকিব। অন্য কথাত ক'বলৈ হ'লে মূল্যবোধৰ জৰিয়তেহে মানুহে প্ৰকৃত জীৱন-নিৰ্বাহৰ পদ্ধতি সম্পৰ্কে জ্ঞান আহৰণ কৰিব পাৰে। মূল্যবোধে মানুহৰ সামাজিক জীৱন পৰিচালিত কৰে।

বিচিত্ৰ সংস্কৃতিৰ দেশ ভাৰতবৰ্ষৰ শিক্ষানুষ্ঠানসমূহলৈ বিভিন্ন শ্ৰেণীৰ ল'ৰা-ছোৱালীয়ে শিক্ষা আহৰণ কৰিবলৈ আহে। বিভিন্ন আৰ্থ-সামাজিক আৰু সাংস্কৃতিক পৰিৱেশৰ পৰা অহা ল'ৰা-ছোৱালীবোৰে আয়ত্ত কৰি অহা মূল্যবোধবোৰ বেলেগ বেলেগ হোৱাটোৱেই স্বাভাৱিক। আনহাতে, বৰ্তমান বিজ্ঞান-প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ বিকাশ তথা পশ্চিমীয়া সংস্কৃতিৰ প্ৰভাৱত নতুন পুৰুষৰ মাজত মূল্যবোধৰ খেলি-মেলি হোৱা পৰিলক্ষিত হৈছে। তেনে ক্ষেত্ৰত মূল্যবোধ শিক্ষা প্ৰদান কৰাটো এক ডাঙৰ প্ৰত্যাহ্বান বুলি ক'ব পাৰি।

মূল্যবোধ কি ঃ

মূল্যবোধ-শিক্ষা সম্পৰ্কে আলোচনা কৰিবলৈ যোৱাৰ আগতে আমি মূল্যবোধ কি সেই সম্পৰ্কে কিছু আলোচনা কৰি লোৱাটো উচিত হ'ব। মূল্যবোধৰ ধাৰণা মানুহৰ কৰ্ম আৰু চিন্তাৰ লগত ইমান গভীৰ আৰু বিস্তৃতভাৱে জড়িত হৈ আছে যে ইয়াৰ ব্যাখ্যা আগবঢ়োৱাটো খুবেই কঠিন

কাম। প্ৰথম অৱস্থাত 'মূল্য' শব্দটো কেৱল অৰ্থনৈতিক উদ্দেশ্যতহে ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল। বহল অৰ্থত চাবলৈ গ'লে, 'মূল্য' হৈছে কোনো বস্তু বা অৱস্থা বা কাৰ্য, যিয়ে ব্যক্তিৰ প্ৰয়োজন বা ইচ্ছা পূৰণ কৰে। গতিকে, 'মূল্য'ই সেইবোৰ বস্তুকে বুজায় যিবোৰ ব্যক্তিয়ে বিচাৰে। আকৌ, মানুহে বহুতো বস্তুৱেই বিচাৰে, যেনে—টকা-পইচা, সম্পত্তি, খাদ্য, নিৰাপত্তা, সুখ-শান্তি ইত্যাদি। এই সকলোবোৰ ব্যক্তিৰ কাৰণে মূল্যৱান। আনহাতে, মানুহে বহুতো বস্তু নিবিচাৰে বা আশা নকৰে; যেনে—ক্ষুধা, অজ্ঞতা, বেমাৰ-আজাৰ, অশান্তি আদি। এইবোৰ সেই বাবে মূল্যহীন। গতিকে এনে অৰ্থত মূল্যবোধৰ লগত কোনো ভাল-বেয়া বা উচ্চ-নিম্নৰ প্ৰশ্ন জড়িত নাথাকে। আনকি ড্ৰাগ্‌ছ-আসক্ত এজন ব্যক্তিৰ বাবে ড্ৰাগ্‌ছেই হ'ব বেছি মূল্যৱান। সেইদৰে কোনোবাই কাৰোবাক আঘাত কৰি ভাল পালে সেইটোৱে তেওঁৰ বাবে মূল্যৱান হ'ব পাৰে।

মানুহ সামাজিক জীৱ। গতিকে কেৱল ব্যক্তিৰ প্ৰয়োজন পূৰণৰ ধাৰণাৰে মূল্যবোধক বিচাৰ কৰিব নোৱাৰি। ব্যক্তিৰ প্ৰয়োজন পূৰণ কৰা বস্তুক মূল্যৱান নহয় বুলি অৱশ্যে ক'ব নোৱাৰি; কিন্তু ব্যক্তিৰ প্ৰয়োজন পূৰণে যদি আনৰ অপকাৰ কৰে বা সামাজিক জীৱনত অনিষ্ট সাধন কৰে, তেনেহ'লে তেনে কাৰ্যৰ কোনো ধৰণৰ মূল্য আছে বুলি ক'ব নোৱাৰি। প্ৰকৃততে মূল্যবোধক সামাজিক দৃষ্টিকোণৰ পৰাহে বিচাৰ কৰা হয়। সহজ অৰ্থত মূল্যবোধ হৈছে আমাৰ সামাজিক জীৱন সুস্থভাৱে পৰিচালনা কৰিবৰ বাবে বা সামাজিক জীৱন নিয়ন্ত্ৰণ কৰাৰ বাবে কিছুমান নীতি আৰু আদৰ্শ—যিবোৰ মানুহে শিক্ষণ আৰু সামাজিকীকৰণৰ যোগেদি আয়ত্ত কৰে।

মূল্যবোধ হৈছে মানুহৰ জীৱনৰ কিছুমান নিৰ্দেশিকা-নীতি যিবোৰ মানুহৰ দৈহিক, মানসিক উন্নতি তথা সমাজৰ কল্যাণৰ বাবে হিতকৰ। সমাজত প্ৰচলিত ধৰ্মীয় বিশ্বাস, জীৱন দৰ্শন, নৈতিক আদৰ্শ, ৰাজনৈতিক আদৰ্শ, আচাৰ-ব্যৱহাৰ, দৈনন্দিন জীৱনৰ কাৰ্যাৱলী—এই সকলোবোৰ মূল্যবোধে

সামৰি লয়। আকৌ মূল্যবোধসমূহ কোনো ব্যক্তিয়ে জন্মতে আহৰণ কৰি নাহে, ইয়াক আয়ত্ত কৰে সামাজিক পৰিৱেশতহে।

মূল্যবোধ সম্পৰ্কে দাৰ্শনিকসকলৰ মাজত বিভিন্ন মতভেদ থকা দেখা যায়। মূল্যবোধসমূহ চিৰন্তন নে পৰিৱৰ্তনশীল এই সম্পৰ্কে বিভিন্ন দাৰ্শনিক দৃষ্টিভংগী আছে। যেনে—

আদৰ্শবাদী দাৰ্শনিকসকলৰ মতে, সত্যম-শিৱম-সুন্দৰম, এই তিনিটা হৈছে চিৰন্তন মূল্যবোধ; যাৰ কোনো পৰিৱৰ্তন নাই। এই মূল্যবোধসমূহ সমাজতে আছে। মানুহৰ দায়িত্ব হ'ল কেৱল এইবোৰ আৱিষ্কাৰ কৰা বা উপলব্ধি কৰা। চিৰন্তন মূল্যবোধসমূহৰ কোনো পৰিৱৰ্তন নাই। প্ৰকৃতিবাদী দাৰ্শনিকসকলে মূল্যবোধৰ ক্ষেত্ৰত বস্তুবাদী জগতখনৰ ওপৰতহে বেছি গুৰুত্ব দিছে। তেওঁলোকৰ মতে, বস্তু বা প্ৰকৃতিয়েহে মূল্যবোধ নিৰূপণ কৰে। প্ৰয়োগবাদী দাৰ্শনিকসকলে কিন্তু সম্পূৰ্ণ বেলেগ মত প্ৰকাশ কৰা দেখা যায়। তেওঁলোকে কোনো ধৰণৰ চিৰন্তন মূল্যবোধত বিশ্বাস নকৰে। তেওঁলোকৰ মতে, মূল্যবোধৰ সৃষ্টি যেনেকৈ সমাজে কৰে তেনেদৰে পৰিৱৰ্তনো কৰে সমাজে। প্ৰকৃততে মূল্যবোধ সম্পূৰ্ণৰূপে সমাজৰ পৰিৱেশ আৰু প্ৰয়োজনীয়তা সাপেক্ষে পৰিৱৰ্তন হয়। সমাজৰ পৰিৱৰ্তনৰ লগে লগে নতুন নতুন মূল্যবোধৰ সৃষ্টি হয়।

ভাৰতীয় দৰ্শনত মূল্যবোধ ঃ

ভাৰতীয় সংস্কৃতিত মূল্যবোধৰ চিন্তা যথেষ্ট প্ৰাচীন। ভাৰতীয় দৰ্শন হৈছে মূল্যবোধৰ দৰ্শন। ভাৰতীয় দৰ্শন পাশ্চাত্য দৰ্শনৰ দৰে কেৱল ৰহস্যৰ পৰা সৃষ্টি হোৱা নাই, বৰং প্ৰয়োজনীয়তাৰ ফলতহে সৃষ্টি হৈছে। সমাজৰ নৈতিক আৰু আধ্যাত্মিক প্ৰয়োজনীয়তাৰ পৰা ইয়াৰ সৃষ্টি হৈছে। ভাৰতীয় দৰ্শনৰ উৎপত্তি—ব্যক্তিক জীৱন ধাৰণৰ উত্তম উপায় দেখুৱাবৰ বাবেহে।

ভাৰতীয় দৰ্শনে মূল্যবোধক চাৰিটা শ্ৰেণীত ভাগ কৰিছে—(১) ধৰ্ম, (২) অৰ্থ, (৩) কাম আৰু (৪) মোক্ষ। ধৰ্ম হৈছে নৈতিক মূল্যবোধ, যিয়ে মানুহক

কৰ্তব্য সম্পৰ্কে সকীয়াই দিয়ে। এই মূল্যবোধক আন দুটা মূল্যবোধ 'অৰ্থ' আৰু 'কাম'তকৈ শ্ৰেষ্ঠ বুলি গণ্য কৰা হয়। প্ৰকৃততে 'অৰ্থ' আৰু 'কাম'ক পৰিচালিত কৰিব লাগে ধৰ্মই অৰ্থাৎ নৈতিকতাই। আন কথাত ভাল বা বেয়া কাৰ্যৰ পাৰ্থক্য নিৰ্ধাৰণ কৰে ধৰ্মই। আকৌ, 'মোক্ষ' হৈছে মানুহৰ জীৱনৰ চৰম উদ্দেশ্য লাভৰ উপায়, যিটো মানুহৰ আত্মবোধৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত। এই চাৰিটাৰ উপৰি ভাৰতীয় জীৱন দৰ্শন প্ৰতিষ্ঠিত হৈছে তিনিটা প্ৰধান মূল্যবোধ 'সত্যম, শিৱম আৰু সুন্দৰম'ৰ ওপৰত; যাক কোৱা হয় মূল্যবোধৰ 'ত্ৰিনীতি' বুলি।

ভাৰতীয় দৰ্শনে অতুলনীয় অৱদান আগবঢ়াইছে মূল্যবোধৰ ক্ষেত্ৰত। অহিংসা হৈছে ভাৰতীয় মূল্যবোধত এক অভিনৱ সংযোজন।

ভাৰতীয় সংবিধানে ভাৰতবৰ্ষক এখন সাৰ্বভৌম গণতান্ত্ৰিক, সমাজবাদী আৰু ধৰ্মনিৰপেক্ষ ৰাষ্ট্ৰ হিচাপে প্ৰতিষ্ঠা কৰিছে। ভাৰতবৰ্ষৰ প্ৰত্যেক নাগৰিকৰ বাবে স্বাধীনতা, সমতা, ন্যায় আৰু ভ্ৰাতৃত্ববোধ প্ৰতিষ্ঠা কৰি ভাৰতবৰ্ষক এখন মূল্যবোধসম্পন্ন আদৰ্শ ৰাষ্ট্ৰ হিচাপে প্ৰতিষ্ঠা কৰিবলৈ বিচৰা হৈছে। ভাৰতীয় সংবিধানে নাগৰিকৰ মৌলিক কৰ্তব্য সম্পৰ্কেও উল্লেখ কৰিছে।

বিভিন্ন প্ৰকাৰৰ মূল্যবোধ ঃ

মূল্যবোধসমূহৰ অৰ্থ, উদ্দেশ্য আৰু ব্যৱহাৰলৈ চাই বিভিন্ন প্ৰকাৰত ভাগ কৰিব পৰা যায়। মাত্ৰ কেইটামান প্ৰকাৰত ভাগ কৰি আলোচনা সম্পূৰ্ণ কৰিব নোৱাৰি। তথাপি ইয়াৰ কেইটামান উল্লেখযোগ্য প্ৰকাৰ হ'ল—(১) নৈতিক মূল্যবোধ, (২) আধ্যাত্মিক মূল্যবোধ, (৩) নান্দনিক মূল্যবোধ, (৪) অৰ্থনৈতিক মূল্যবোধ, (৫) সাংস্কৃতিক মূল্যবোধ আৰু (৬) ৰাজনৈতিক মূল্যবোধ। ইয়াৰে প্ৰথম তিনিটা মূল্যবোধ সম্পৰ্কে তলত আলোচনা কৰা হ'ল—

নৈতিক মূল্যবোধ ঃ নৈতিক শব্দটোৰ ইংৰাজী প্ৰতিশব্দ 'ম'ৰেল' (moral) শব্দটোৰ উৎপত্তি হৈছে লেটিন ভাষাৰ 'ম'ৰীজ' শব্দটোৰ পৰা, যাৰ অৰ্থ হৈছে আচাৰ-ব্যৱহাৰ আৰু লোকাচাৰ। নৈতিকতাৰ লগত সামাজিক

নীতি-নিয়ম আৰু আদৰ্শ জড়িত হৈ থাকে। মানুহে জন্ম লাভ কৰিয়ে সামাজিক ধাৰণাসমূহ আয়ত্ত নকৰে। ক্ৰমে সামাজিক সংস্পৰ্শলৈ অহাৰ পিছত পৰিৱেশ আৰু শিক্ষাৰ দ্বাৰা প্ৰভাৱিত হৈ সামাজিক নীতি-নিয়মসমূহ আয়ত্ত কৰে। কেৱল জন্মগত প্ৰবৃত্তিসমূহে মানুহক সামাজিক জীৱ হিচাপে গঢ়ি তুলিব নোৱাৰে। জন্মগত প্ৰবৃত্তিসমূহৰ সংশোধনৰো প্ৰয়োজন হয়। তাৰ বাবে মানুহক লাগে উচ্চ মূল্যবোধ, উচ্চ আদৰ্শ আৰু মনোভাৱ।

নৈতিকতাই সমাজৰ ৰীতি-নীতি মানি চলাটো বুজায়। সমাজৰ গ্ৰহণযোগ্য নীতি-নিয়ম, আচাৰ-ব্যৱহাৰৰ বিপৰীতে চলাকেই অনৈতিক আচৰণ বুলি ক'ব পাৰি। নৈতিক মূল্যবোধে মানুহক প্ৰভাৱিত কৰে আৰু সামাজিক, অৰ্থনৈতিক, সাংস্কৃতিক, ৰাজনৈতিক, প্ৰশাসনিক আদি সকলো ক্ষেত্ৰতে ইয়াৰ প্ৰতিফলন হয়। গতিকে, শিশুৰ নৈতিক বিকাশৰ অৰ্থ হৈছে সমাজৰ প্ৰচলিত আচৰণবোৰ আয়ত্ত কৰিবলৈ শিকোৱা। মনোবিজ্ঞানীসকলে শিশুৰ নৈতিক বিকাশৰ বিষয়ে অধ্যয়ন চলাই চাৰিটা বিশেষ আচৰণৰ কথা চিনাক্ত কৰিছে—

(ক) যুক্তিনিষ্ঠতা ঃ শিশুৱে সন্মুখীন হোৱা বিভিন্ন পৰিৱেশ যুক্তিনিষ্ঠভাৱে বিচাৰ-বিশ্লেষণ কৰা।

(খ) পৰোপকাৰিতা ঃ অন্য মানুহৰ সুখ-দুখৰ প্ৰতি সহানুভূতিশীল হোৱা আৰু প্ৰয়োজন সাপেক্ষে সহায় কৰা।

(গ) দায়িত্ববোধ ঃ সমাজত নিজৰ দায়িত্ব সম্পৰ্কে সচেতন হোৱা আৰু নিজে কৰা কামৰ ভুল-ত্ৰুটিসমূহ স্বীকাৰ কৰি লোৱা।

(ঘ) নৈতিক স্বতন্ত্ৰতা ঃ নিজাববীয়াকৈ কোনো এক নৈতিক সিদ্ধান্ত লোৱাৰ ক্ষমতা। আনৰ লগত আলোচনা কৰিলেও এনে ধৰণৰ সিদ্ধান্তৰ সমস্ত দায়িত্ব ব্যক্তিয়ে নিজে স্বীকাৰ কৰি লোৱাৰ মানসিকতা।

বিজ্ঞান প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ অভাৱনীয় বিকাশে আনি দিয়া সা-সুবিধাৰ কাৰণে মানুহে বিলাসিতাপূৰ্ণ জীৱনৰ প্ৰতি আকৰ্ষিত হৈছে। ফলত মানুহ বস্তুকেন্দ্ৰিক হৈ পৰিছে। যাৰ ফলত নৈতিক মূল্যবোধসমূহ মানৱ সমাজৰ পৰা ক্ৰমান্বয়ে

লোপ পাবলৈ ধৰিছে। এনে ক্ষেত্ৰত নৈতিক মূল্যবোধ শিক্ষাত অতি প্ৰয়োজন বুলি ভবা হৈছে। শিশুৰ নৈতিক বিকাশৰ বাবে কিছু বাস্তৱিক ব্যৱস্থা লোৱাৰ কথা সকলোৱে উপলব্ধি কৰিছে।

আধ্যাত্মিক মূল্যবোধ ঃ আদৰ্শবাদী দাৰ্শনিকসকলৰ মতে মানুহ অন্য জীৱ-জন্তুতকৈ শ্ৰেষ্ঠ এই বাবেই যে মানুহৰ আধ্যাত্মিকতা আছে। ভাৰতীয় সমাজ-সংস্কৃতিত আধ্যাত্মিকতাৰ স্থান অতি উচ্চ। অৱশ্যে আধ্যাত্মিক মূল্যবোধৰ লগত ধৰ্মীয় মূল্যবোধৰ সম্পৰ্ক আছে। ভাৰতবৰ্ষত বেদ-উপনিষদৰ যুগৰ পৰাই বহুতো মনীষীয়ে আধ্যাত্মিক মূল্যবোধৰ উত্তৰণত অৱদান আগ বঢ়াই আহিছে।

আদৰ্শবাদী দাৰ্শনিকসকলৰ মতবাদসমূহ আধ্যাত্মিক মূল্যবোধৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত। আধ্যাত্মিক মূল্যবোধে বস্তুবাদী জগতখনৰ ওপৰত গুৰুত্ব নিদি মন বা আত্মাৰ বিকাশৰ ওপৰতহে গুৰুত্ব দিয়ে। মনৰ নাইবা আত্মাৰ বিকাশেহে মানুহক উচ্চস্তৰলৈ লৈ যাব পাৰে আৰু প্ৰকৃত সুখৰ সন্ধান দিব পাৰে। আনহাতে, বৰ্তমান যান্ত্ৰিক সভ্যতাই মানুহক বস্তুবাদী জগতখনৰ প্ৰতি বেছি আকৰ্ষিত কৰিছে যাৰ ফলত আধ্যাত্মিক মূল্যবোধৰ গুৰুত্ব কমি আহিছে। বিলাসিতাপূৰ্ণ জীৱনৰ প্ৰতি মানুহ বেছি আকৰ্ষিত হৈছে। আদৰ্শবাদীসকলে ভাবে যে আধ্যাত্মিক মূল্যবোধৰ অভাৱৰ বাবেই আজিৰ সমাজখন হৈ পৰিছে বিশৃংখল, দুৰ্নীতিপৰায়ণ আৰু অনৈতিক। আধ্যাত্মিক মূল্যবোধৰ বিকাশ হ'ব তেতিয়া, যেতিয়া মানুহে মানুহক ভাল পাবলৈ শিকিব; সহযোগিতা, অহিংসা ভাব, ভক্তি, সংযম, উদাৰতা আদি বৃদ্ধি হ'ব। মহাপুৰুষ শ্ৰীমন্ত শংকৰদেৱে কোৱাৰ দৰে, 'কুক্কুৰ শৃগাল গৰ্দভৰো আত্মাৰাম, জানিয়া সবাকো পৰি কৰিবা প্ৰণাম'।

নন্দনতাত্ত্বিক মূল্যবোধ ঃ নন্দনতাত্ত্বিক মূল্যবোধক আন কথাত সৌন্দৰ্যবোধ বুলি ক'ব পাৰি। কিছুমান পণ্ডিতে মত প্ৰকাশ কৰে যে নন্দনতাত্ত্বিক মূল্যবোধ কেৱল ইন্দ্ৰিয়গ্ৰাহ্য বস্তুৰ ক্ষেত্ৰতহে প্ৰযোজ্য, অপাৰ্থিৱ বস্তুৰ ক্ষেত্ৰত তাক

প্ৰয়োগ কৰিব নোৱাৰি। কিন্তু মানুহে সকলো ধৰণৰ ভাল কাম বা ঘটনা বা ধাৰণাক মূল্য দিয়ে। সেই বাবে এইবোৰৰ নান্দনিক মূল্যবোধ বিচাৰি পোৱা যায়। মানৱ জীৱনৰ তিনিটা মূল মূল্যবোধ হৈছে—(১) সত্য, (২) শিৱ আৰু (৩) সুন্দৰ। এই সুন্দৰৰ মূল্যবোধেই হৈছে নন্দনতাত্ত্বিক মূল্যবোধ। নন্দনতাত্ত্বিক সৌন্দৰ্যই মানুহক শান্তি প্ৰদান কৰে আৰু জীৱনটো সুন্দৰ কৰি তোলে। জীৱন্ত বা জড় সকলো বস্তুৰে নন্দনতাত্ত্বিক মূল্যায়ন হ'ব পাৰে। মানুহৰ সকলো কাৰ্য একেটা চকুৰে চালেও মনোযোগৰ বেলেগ বেলেগ বিন্দুৰ পৰা বেলেগ বেলেগ পৰ্যায়ত মূল্যায়ন কৰা হয়। গতিকে, মনোযোগেই হৈছে নন্দনতাত্ত্বিক মূল্যবোধৰ চাবি-কাঠী।

নান্দনিক বা সৌন্দৰ্যবোধ সম্পৰ্কে দাৰ্শনিকসকলে বিভিন্ন দৃষ্টিভংগী গ্ৰহণ কৰা দেখা যায়। দাৰ্শনিক প্লেটোৰ মতে সকলো বস্তুৰে এক ঐশ্বৰিক সৌন্দৰ্য আছে। আমি মাথোঁ ঐশ্বৰিক ধ্যান-ধাৰণাৰ যোগেদি সেই সৌন্দৰ্য উপলব্ধি কৰিব পাৰিব লাগিব। পৃথিৱীত থকা সকলো বস্তুৰে সৌন্দৰ্য আৱিষ্কাৰ কৰিবলৈ আমি সক্ষম হ'ব লাগে। মহৰ্ষি টলষ্টয়ে সৌন্দৰ্যবোধৰ বৰ্ণনা কৰি কৈছে যে সৌন্দৰ্যবোধ নিৰ্ভৰ কৰে সম্পূৰ্ণভাৱে ব্যক্তিৰ নিজৰ গ্ৰহণযোগ্য ক্ষমতাৰ ওপৰত। আমি যেতিয়া এটা কবিতা অধ্যয়ন কৰোঁ বা এখন ছবি চাওঁ বা এটা মূৰ্তিৰ সৌন্দৰ্য উপলব্ধি কৰোঁ, সেই সৌন্দৰ্যবোধৰ উপলব্ধিখিনি আমাৰ নিজৰ গ্ৰহণযোগ্য দৃষ্টিভংগীৰ ওপৰতহে সম্পূৰ্ণভাৱে নিৰ্ভৰ কৰে। তেওঁৰ মতে, সৌন্দৰ্যবোধ বস্তুনিষ্ঠ নহয়, ব্যক্তিনিষ্ঠহে।

মূল্যবোধ চিনাক্তকৰণ ঃ

মূল্যবোধৰ বিভিন্ন প্ৰকাৰ বা শ্ৰেণী সম্পৰ্কে আমি ইতিমধ্যে উল্লেখ কৰিছোঁ। মূল্যবোধ সম্পৰ্কে ভালকৈ জানিবলৈ হ'লে ইয়াৰ চিনাক্তকৰণ প্ৰয়োজন। সমাজ আৰু সংস্কৃতি ভেদে মূল্যবোধসমূহ বেলেগ বেলেগ হ'ব পাৰে। অৱশ্যে মূল্যবোধসমূহ চিনাক্ত কৰি সীমাবদ্ধ কৰাটো বাস্তৱসন্মত নহয়। ১৯৭৯ চনত ৰাষ্ট্ৰীয় শৈক্ষিক গৱেষণা আৰু প্ৰশিক্ষণ পৰিষদে ৮৪ বিধ

মূল্যবোধ চিনাক্ত কৰি এখন তালিকা প্ৰস্তুত কৰিছে। এই তালিকাত অন্তৰ্ভুক্ত মূল্যবোধবোৰৰ ভিতৰত উল্লেখযোগ্য ১০টা মূল্যবোধ হ'ল—

(১) সংযম, (২) সহানুভূতি, (৩) সহযোগিতা, (৪) অন্য সংস্কৃতিৰ প্ৰতি শ্ৰদ্ধা, (৫) পৰিষ্কাৰ-পৰিচ্ছন্নতা, (৬) নম্ৰতা, (৭) মানৱতাবোধ, (৮) অহিংসা, (৯) দেশপ্ৰেম আৰু (১০) সামাজিক দায়িত্ববোধ।

কঠিন শব্দৰ অৰ্থ ঃ

মোক্ষ	—	মুক্তি, নিৰ্বাণ, সংসাৰ-বন্ধনৰ পৰা মোচন।
সত্যম্ শিৱম্ সুন্দৰম্	—	নন্দনতাত্ত্বিক সুখ বা আনন্দজনক।
কুক্কুৰ	—	কুকুৰ।
শৃগাল	—	শিয়াল।
গৰ্দভ	—	গাধ।

আৰ্হি প্ৰশ্ন ঃ

(ক) **অতি চমু প্ৰশ্ন ঃ (প্ৰতিটো প্ৰশ্নৰ মূল্যাংক - ১)**

১। ভাৰতবৰ্ষৰ প্ৰাচীন শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ মূল আধাৰ কি আছিল?

২। প্ৰথম অৱস্থাত 'মূল্য' শব্দটো কি উদ্দেশ্যত ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল?

৩। নৈতিক শব্দটোৰ ইংৰাজী প্ৰতিশব্দ 'ম'ৰেল' (moral) শব্দটোৰ উৎপত্তি কোন ভাষাৰ পৰা হৈছে?

৪। মহৰ্ষি টলষ্টয়ৰ মতে সৌন্দৰ্যবোধ কি?

৫। ৰাষ্ট্ৰীয় শিক্ষা আৰু গৱেষণা শিক্ষণ পৰিষদে কিমানটা মূল্যবোধ চিনাক্ত কৰিছে?

(খ) **চমু প্ৰশ্ন ঃ (প্ৰতিটো প্ৰশ্নৰ মূল্যাংক - ২ অথবা ৩)**

১। আদৰ্শবাদী দাৰ্শনিকসকলৰ মতে মূল্যবোধ কেইটা আৰু কি কি?

২। ভাৰতীয় দৰ্শনে মূল্যবোধক কেইটা শ্ৰেণীত ভাগ কৰিছে আৰু কি কি?

৩। প্ৰকৃততে মূল্যবোধক কি দৃষ্টিকোণৰ পৰা বিচাৰ কৰা হয়?
৪। সহজ অৰ্থত মূল্যবোধ মানে কি?
৫। মনোবিজ্ঞানীসকলে শিশুৰ নৈতিক বিকাশৰ বিষয়ে কেইটা আচৰণৰ কথা চিনাক্ত কৰিছে আৰু কি কি?

(গ) **দীঘল প্ৰশ্ন ঃ (প্ৰতিটো প্ৰশ্নৰ মূল্যাংক - ৪ অথবা ৫)**

১। আদৰ্শবাদী দাৰ্শনিকসকলৰ মতে মাধ্যাত্মিক মূল্যবোধ মানে কি? বুজাই লিখা।
২। নন্দন তাত্ত্বিক মূল্যবোধে কি কি বিষয় সামৰি লয় চমুকৈ আলোচনা কৰা।
৩। চিৰন্তন মূল্যবোধ সম্পৰ্কে চমুকৈ বুজাই লিখা।
৪। নৈতিক মূল্যবোধৰ ধাৰণাই কি কি কথা সামৰি লয় আলোচনা কৰা।
৫। মূল্যবোধ সম্পৰ্কে তোমাৰ কি ধাৰণা তাক চমুকৈ ব্যক্ত কৰা।

পাঠবোধ ঃ

শিক্ষাৰ মূল উদ্দেশ্য মূল্যবোধ সৃষ্টি কৰা। প্ৰাচীন কালৰ পৰা বৰ্তমানলৈ মূল্যবোধ শিক্ষাৰ সম্পৰ্কত সেয়েহে গুৰুত্ব দি অহা হৈছে। বৰ্তমান বিজ্ঞান আৰু প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ বিকাশ তথা পশ্চিমীয়া সংস্কৃতিৰ প্ৰভাৱত নতুন পুৰুষৰ মাজত ভাৰতীয় দৰ্শন আধাৰিত মূল্যবোধৰ খেলি-মেলিও দেখা গৈছে। সেয়েহে মূল্যবোধ-শিক্ষা প্ৰদান প্ৰত্যাহ্বান হিচাপে গ্ৰহণ কৰিব লগীয়া হৈছে। পাঠটোত মূল্যবোধ কি সেই সম্পৰ্কত বিভিন্ন ব্যাখ্যা, দাৰ্শনিকসকলে আগ বঢ়োৱা দৃষ্টিভংগী সম্পৰ্কে আলোচনা কৰা হৈছে। এই ক্ষেত্ৰত ভাৰতীয় দৰ্শনত মূল্যবোধক ধৰ্ম, অৰ্থ, কাম, মোক্ষ—যি চাৰিটা শ্ৰেণীত ভাগ কৰা হৈছে সেই বিষয়েও আলোচনা কৰা হৈছে। মূল্যবোধৰ অৰ্থ, উদ্দেশ্য আৰু ব্যৱহাৰৰ আধাৰত ইয়াৰ কেইটিমান বিশেষ প্ৰকাৰৰ চমু আলোচনা পাঠটিত আছে। ১৯৭৯ চনত ৰাষ্ট্ৰীয় শৈক্ষিক গৱেষণা আৰু প্ৰশিক্ষণ পৰিষদে ৮৪টা

মূল্যবোধ চিনাক্ত কৰিছে। ইয়াৰে ১০টা মূল্যবোধ এনে ধৰণৰ (১) [illegible] (২) সহানুভূতি (৩) সহযোগিতা (৪) অন্য সংস্কৃতিৰ প্ৰতি [illegible] (৫) পৰিষ্কাৰ-পৰিচ্ছন্নতা (৬) নম্ৰতা (৭) মানৱতাবোধ (৮) [illegible] (৯) দেশপ্ৰেম আৰু (১০) সামাজিক দায়িত্ববোধ।

উপৰদ্ধি তথ্য ঃ

মূল্যবোধে সমাজৰ বিকাশত বিশেষ অৰিহণা যোগায়। গতিকে মূল্যবোধ শিক্ষা অতি প্ৰয়োজনীয় বিষয়।

শিক্ষকৰ প্ৰতি ঃ

মূল্যবোধ-শিক্ষাই পিতৃ-মাতৃ, শিক্ষাগুৰু, বন্ধু-বান্ধৱ, আত্মীয়-স্বজন [illegible] লগত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ মধুৰ সম্পৰ্ক সৃষ্টি কৰে—এই সম্পৰ্কে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক [illegible]

•••